

THE ROLE OF MORAL VALUES IN OVERVIEWING GENDER PROBLEMS IN UZBEKISTAN

Babakulova Shohsanam Uzakbaevna

National University of Uzbekistan

2nd stage undergraduate

shoxsanambabakulova@gmail.com

tel: 97 433 78 85

Annotation: This article emphasizes the role of moral values in the protection of gender issues and family oppression in the Republic of Uzbekistan, as well as the great work done during the years of independence to achieve gender equality, as well as social protection of the family, motherhood and childhood.

Keywords: women's rights, girls and women, gender equality, family income, gender inequality, violence, social factors, equal rights, oppression.

ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР МУАММОЛАРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ

Бабакулова Шохсанам Узоқбоевна

Ўзбекистон Миллий университети

2-босқич магистранти

shoxsanambabakulova@gmail.com

тел: 97 433 78 85

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида гендер муаммоларини ҳамда оиладаги тазйиқ ва зуравонликдан ҳимоя қилишда ахлоқий қадриятларни ўрни ҳамда мустақиллик йилларида гендер тенгликка эришиш йўлида амалга оширилатган жуда катта ишлар, шунингдек, оиланинг ижтимоий муҳофазаси, оналик ва болалик муҳофазасига қаратилган масалаларига урғу берилган..

Калит сўзлар: аёллар ҳуқуқи, қизлар ва аёллар, гендер тенглиги, оилавий даромад, гендер тенгсизлиги, зўравонлик, ижтимоий омиллар, тенг ҳуқуқ, тазйиқ.

Аннотация: В данной статье подчеркивается роль моральных ценностей в защите гендерных вопросов и угнетения семьи в Республике Узбекистан, а также большая работа, проделанная за годы независимости для достижения гендерного равенства, а также социальной защиты населения. семья, материнство и детство.

Ключевые слова: права женщин, девушки и женщины, гендерное равенство, доход семьи, гендерное неравенство, насилие, социальные факторы, равноправие, угнетение.

Мамлакатимиз тараққийнинг янги босқичида жамият ҳаётининг асосий негизи бўлмиш оилалар барқарор муҳитини мустаҳкамлаш ва бу масалаларда хотин-қизларнинг ўрни ва аҳамияти ошириш долзарб аҳамият касб этмоқда. Юртимиз аҳолисининг тенг ярмига яқинроғини ташкил этадиган хотин-қизлар жамиятнинг барча соҳаларида самарали фаолият юритмоқда.

Президентимизнинг 2019-йил 7-мартдаги “Хотин-қизларнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатларини яна-да кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори ушбу йўналишда туб бурилиш ясади [1]. Мазкур қарорда хотин-қизлар ва

эркаклар учун тенг ҳуқуқлар ҳамда тазйиқ ва зўравонликлардан ҳимоя қилиш юзасидан янги қонунлар ишлаб чиқилиши муҳим вазифа сифатида белгиланган эди.

Сўнгги йилларда давлатимиз раҳбари ташаббуси билан хотин-қизлар масаласи, уларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, маиший ҳаётдаги муаммоларини ҳал қилиш, иқтидори ва имкониятларини кўрсатиш учун қулай шароит яратилмоқда. Оилада, жамиятда, айниқса, хотин-қизларнинг ижтимоий ҳаётдаги фаоллигини оширишга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида ижтимоий муносабатларда ҳам, қонунчиликда ҳам катта ўзгаришлар амалга оширилди.

Жамиятимиз ривожланишининг янги босқичида хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш, шунингдек гендер тенгликни таъминлаш, аёлларнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётдаги ролини ошириш ишлари бир неча йўналишларда, хусусан, аёллар ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини, аёлларни ҳимоя қилишнинг институционал асосларини такомиллаштириш алоҳида қайд этилди. Аҳолининг гендер тенглик ва аёллар ҳуқуқлари тўғрисида хабардорлигини ошириш, ҳуқуқни қўллаш амалиётида уларга риоя этилишини таъминлаш учун масъул мансабдор шахсларни тегишли ҳуқуқий меъёрлар асосида ўқитиш бўйича олиб борилаётганлиги алоҳида таъкидланди.

Ўзбекистонда бир қатор қонун ҳужжатлари, жумладан, Президентнинг хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш, хусусан, гендер тенглиги ва аёлларни зўравонлик ва зулмдан ҳимоя қилиш, аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш мақомини кучайтириш тўғрисидаги фармон ва қарорлари қабул қилинганлиги халқаро ҳамжамият томонидан юқори баҳоланди. Мазкур соҳадаги қонунчилик чораларига тўхталадиган бўлсак, Ўзбекистонда хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини яна-да такомиллаштириш мақсадида 2019-йил сентябр ойида “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ҳамда “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги қонунлар қабул қилинди [2]. Уларда хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатларини таъминлашнинг асосий принциплари сифатида қонунийлик, демократизм, жинси бўйича камситишга йўл қўйилмаслик, очиқлик, шаффофлик белгилаб берилган.

Қадимги маданият ва хотин-қизларга уларни анъанавий равишда она ва хотин деб қараш амалиёти барча даражаларда устунлик қила бошлади. Бундай амалиёт хотин-қизларнинг, айниқса, қишлоқ аёлларининг аҳволи, танлаш имкониятига жиддий таъсир кўрсатди. Хотин-қизларни камситувчи қарашлар ва урф-одатлар, ақидалар баъзан учраб туради. Бу борадаги камчиликларга барҳам бериш, хотин-қизларни том маънода янги, демократик тамойилларга асосланган фуқаролик жамиятининг тенг ҳуқуқли бунёдкорига айлантириш йўлида инсоният маънавияти хазинасига, аниқроғи, Ғарбдаги хотин-қизларнинг ҳаракати натижасида гендер тушунчаси вужудга келди.

Гендер – инглизча “гендер” – “зот” сўзидан олинган бўлиб, жинс тушунчасини физиологик воқелик устқурмаси бўлган ижтимоий қурилма сифатида белгилайди [3].

Жинс эркаклар ва аёллар ўртасидаги универсал биологик фарқ бўлиб, анатомик ва физиологик моҳиятни, яъни индивиднинг биологик жинсга – эркак ёки аёл жинсига мансублигини аниқлаш учун асос бўладиган биологик белгилар бирлигидир. Эркаклар ва аёллар ўртасидаги жиддий бўлмаган фарқлар уларнинг биологик хусусиятларига тааллуқлидир. Бироқ эркаклар ва аёллар ўртасидаги биологик фарқлардан ташқари, ўз табиатиغا кўра биологик сабабларга асосланувчи кўплаб фарқлар бор, яъни ижтимоий роллар, фаолият шакллариининг бўлиниши, хатти-ҳаракат ва индивидларнинг психологик тавсифларида кўплаб фарқлар мавжуд. Таъкидланганидек, эркаклар ва аёллар ўртасидаги биологик табиий фарқлар билан эркаклар ва аёллар хатти-ҳаракатини, ижтимоий ва маданий тавсифларини аниқроқ фарқлаш учун гендер атамаси қабул қилинган. Гендер тушунчасининг киритилиши энг умумий маънода икки тушунча – биологик ва ижтимоий жинс тушунчаларини фарқлашга ёрдам беради. Кундалик ҳаётимизда жинс билан боғланмаган кўплаб тушунчалар “эркакларга хос” ёки “аёлларга хос” деб ҳисобланади. “Эркакларга хос” ёки “аёлларга” хос тушунчаларни аниқроқ фарқлаш учун “феминлик” (аёллик) ва “маскулинлик” (эркаклик) тушунчалари қабул қилинган. Янги тушунчаларнинг киритилиши эркакларга хослик ва аёлларга хосликнинг биологик зиддиятини бартараф этиш ва эътиборни турли маданиятлар шаклланишининг ички механизмларини гендер нуқтаи назаридан очишга қаратиш имконини берди. Антропологлар,

психологлар ва социологлар гендернинг биологик эмас, балки ижтимоий ва маданий жиҳатдан белгиланиши, маданий ва тарихий жиҳатдан эса нисбий эканлигини таъкидлайдилар [3].

Софя Бабаян бу ҳақда: “Гендер ижтимоий тушунча. Аёл ёки эркекнинг бенуқсон тимсоли берилган, хронологик ва географик муҳит ранг-баранглиги, миллий анъаналари, этнопсихологияси, дини, тарихи ва миллий менталитети ва бошқаларда ифодаланади” – деб ёзади [4]. Унинг мазмуни, шарҳи ва ифодаси ўз ичига ҳам, маданиятлараро ҳам ўзгарди ҳамда тарихий ўзгаришлар объекти бўлиб хизмат қилади. Ижтимоий омиллар – ёш, тоифа, irq ва келиб чиқиши – алоҳида гендер мазмуни, ифодаси ва тажрибасини ташкил этади ҳамда уни бирон бир соддалаштирилган усул билан жинс ёки жинсийликка тенглаштириб бўлмаслигини ажратиб кўрсатади. Замонавий жамиятхунослик изчиллик билан ва самарали тарзда ушбу тушунчани ижтимоийлик ҳамда унинг шакллари таҳлил қилиш борасидаги муҳим асослардан бири сифатида ишлаб чиқмоқда. “Гендер” тушунчасининг мазмуни аввало жинсни ижтимоий моделлаштириш ёки ташкил этишда мужассамлашган. Ижтимоий жинс ижтимоий амалиёт ёрдамида ташкил қилинади.

Жамиятда муайян жинс ролларининг бажарилишини тақозо этадиган хатти-ҳаракатлар меъёрий тизими вужудга келади; тегишли тарзда ушбу жамиятда “эркакларга оид” ва “аёлларга оид” бўлган хусусиятлар борасида қатъий қарор топган тасаввурлар қатори пайдо бўлади. Гендер – табиатан белгиланмаган, ижтимоий ҳодисалар ато этган хусусиятлар йиғиндисидир. Гендер – жинснинг маданий ниқоби, бизнинг ўз ижтимоий-маданий тасаввурларимиз доирасидаги жинс ҳақидаги қарашларимиздир. Бунинг устига жинс, фақат гендер демакдир, яъни унинг ижтимоийлаштирилиши натижасида жинсни ташкил этган нарсасидир. Жинс инсонга тегишли эмас, балки инсон жинсга оиддир, у эса ҳокимият ва тилга эга.

Зўравонлик ва гендерга оид камситишнинг жисмоний лат ёйишдан бошқа ёмон оқибатлари ҳам бор. Бу иқтисодиётга ҳам салбий таъсир этади – яъни ишчи кучидан тўлиқ фойдаланилмайди. Ундан ҳам ёмони, бу аёлларнинг ва зўравонликка гувоҳ бўлган кишилар – ёш болаларнинг руҳиятини жароҳатлайди. Катталар кўпинча кун сайин ўсаётган ва уларнинг хатти-ҳаракатларидан ўртак оладиган болалар кузатиб турганини эсдан чиқаради. Қуш уясида кўрганини қилади. Оиладаги зўравонлик, адолатсизлик, ноқонунийлигидан ташқари, болалар тарбиясига ҳам ёмон таъсир қилади.

Ота фарзандининг онасига нисбатан зўравонлик қилиши билан ўғил болада, аёл кишини уриш мумкин экан, деган тушунчани пайдо қилади. Аёлини урадиган эркеклар қизларига у вояга етиб, эрга теккандан сўнг уни эри уриши мумкин, деган хабарни беради. Оналар (ўғил ва қиз) фарзандларини уриш билан улар онгида, кимнинг кучи кўп бўлса, ўша ҳақ, деган тушунчани пайдо қилади [5]. Бундан кўриниб турибдики, зўравонлик ҳалқа тарзида бўлади, яъни, зўравонлик ҳукм сурадиган оилаларда ўсаётган болаларнинг катта инсонларга ўхшаш муаммолари бўлади [6]. Улар ўзини хавфсиз сезмайди, қонун ва жамият билан боғлиқ муаммоларга дуч келади, спиртли ичимликлар ёки наркотикларга ружу қўйиши ҳамда ҳаётда жисмоний ёки психологик зўравонликка мойил бўлиши мумкин. Муштумзўрлар кўпинча зўравон ота-она/тарбиячиларнинг фарзандлари бўлади, чунки болалар ота-оналарининг хулқ-атворини автоматик тарзда ўзлаштириб олади ва ҳаётининг кейинги босқичларида қўллайди.

Ҳозирги кунда бу муаммоларни ҳал этишда ёрдам кўрсата оладиган, зўравонлик ҳалқасидан чиқиб кэтган ёки умуман унга кирмаган эркеклар фоизи жуда кам. Аёлларни ҳимоя қилаётганлар ва қизлари учун имконият яратганлар айнан ўшалардир. Вазиятни ўзгартириш учун кўпроқ ахборот, китоб ва тўғри контентларга эҳтиёж борлиги кундай равшан. Бунга журналистларни ва барча шу каби фикрлайдиган одамларни жалб этиш керак. Гендер масаласи бўйича материалларни ўзбек тилида кўпроқ чоп этиш лозим.

Маҳаллалар ёки милиция жабрдийдаларни зўравоннинг олдига қайтариб юбормасдан, уларни махсус бошпаналарга юбориш лозим. Ушбу амалиётдан тез орада систематик тарзда фойдаланилади деб, умид қиламан. Оиладаги адолат ҳақида оқсоқоллар ва расмий диний вакиллар ҳам гапиришлари зарур.

Бундан ташқари, мактаб, коллеж ва университетларда ўқув жараёнида қўшимча равишда ана шундай кампанияларнинг кўпроқ ўтказилиши даркор. Зарур бўлса, улар “Маънавият ва маърифат” дарсларининг бир бўлаги бўлиши мумкин. Бирор кишининг аёлни камситиш ёки қизнинг таълим

олишини тақиқлаши маънавий эканига рози бўлишига ишониб бўлмайди. Ниҳоят, аёллар ҳам ўз ҳуқуқларини танишлари ва ўзларини ҳимоя қилиш учун ёрдам қидиришлари мақсадга мувофиқ.

Дунёнинг турли мамлакатларида ўтказилган кўплаб тадқиқотларнинг кўрсатишича, аёллар билим даражасининг ошиши ва аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) миқдори ўртасида ижобий боғлиқлик мавжуд [7]. Аёл бошқарадиган оилавий даромад улушининг ошиши озиқ-овқат, болалар таълими ва уларнинг кийимкечакларига харажатларни ошишига олиб келади ва бунда оиланинг алкоголь ва тамаки маҳсулотларига кетадиган харажатлари пасаяди [8]. Демак, гендер тенглиги ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий мақсадларидан бири ҳисобланади. Шу билан бирга, меҳнат бозорида аёллар ва эркакларнинг тенглигига эришишга олиб келадиган кўплаб йўللар борлигини тушунган ҳолда, турли мамлакатларнинг миллий кадриятлари ва маданиятини инобатга олиш муҳимлиги табиий. Бундан ташқари, гендер тенглигининг асосий ғояси эркак ва аёлдаги тенг ҳуқуқлилиқ таълим соҳасидагина эмас, балки ўз салоҳиятини амалга ошириш учун барча манбалардан фойдалана олишни таъминловчи тенг ҳуқуқлардан иборат.

Гендер тафовутлар ва аёлларни олий таълим олиш имкониятлари ота-оналарнинг узоқ муддат давомида қизларини уйдан йироқда таълим олишларини истамасликлари билан ҳам боғлиқдир. Олий ўқув юрларининг учдан икки қисми учта минтақада жойлашган (Тошкент шаҳри, Самарқанд ва Андижон вилоятлари), шу жумладан, деярли ярми Тошкентда. Бу эса нафақат таҳсил олишга юқори харажатлар, балки доимий турар жойидан узоқда истиқомат қилиши туфайли иккала жинсдаги ёшларнинг олий таълим олишларидаги имкониятларни камайтиради.

Тарихий ва маданий анъаналарга кўра ҳамда қизларни оилада миллий руҳда тарбиялаш, уларнинг одоб-ахлоқи борасида ижтимоий орзуумидлар, аёлни жамият ҳаётидаги ролини англаш билан боғлиқ бўлган қатор бошқа муаммолар ҳам бор. Бу омиллар қизлар ва аёлларнинг билим олишлари ҳамда улар томонидан ихтисосликни танлашга таъсир қилмай қолмайди. Таълим борасида аёлларнинг ихтиёри кўп ҳолатларда ота-оналар томонидан аниқланади ва педагогик ва тиббиёт йўналишлари билан чекланади. Олий таълим ёки турмушга чиқиш ўртасида танлаш зарурати бўлган вазиятларда қизлар (ёки уларнинг ота-оналари) кўп ҳолатларда оилани яратишни биринчи ўринга қўйишади. Бошқа томондан, аёлларнинг таълим даражасига, шунингдек, уларнинг катта репродуктив вазифаси ҳам таъсир қилади: Ўзбекистонда туғишларнинг энг кўп сони 20 ёшли аёлларга тўғри келади [1]. Бу ҳам қизлар ва аёлларнинг мажбурий ўрта таълим босқичида юқори даражада таълим билан қамраб олиниши, таълимнинг бошқа босқичларида эса бу даража пасайиши сабабларидан бири ҳисобланади. Турмуш қурган ва олий таълимни олиш имкониятига эга бўлмаган қизларнинг келгусида муносиб иш топишларига имкониятлари катта бўлмайди. Мамлакатда сиртки таълим тизимини мавжуд эмаслиги, ўз навбатида, аёлларни болаларга қараш ва уй ишларини бажариш билан биргаликда олий таълим олиш имкониятларини қисқартиради. Бу ҳолатда аёллар учун ўқишга кириш, таълимга ҳақ тўлаш ёки икки ва ундан кўп вояга етмаган фарзандлари бўлган аёллар учун таълим кредитларини олишда имтиёзлар тақдим этилиши орқали масофавий таълим тизимини яратиш (лекин сиртки эмас) мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Шуни хулоса ўрнида таъкидлаш керакки, аёлларга ҳуқуқ ва имконият бериш эркакларни ёмон кўриш ва кексаларни ҳурмат қилмасликни англамайди. Аёллар барибир табиатида ҳос бўлганлиги учун фарзандларига (улар кўпинча шу учун мос бўлган ишларда меҳнат қилишади) ва уйдаги кексаларга қўлидан келганича ғамхўрлик қилишади. Аммо уларга уй бекаси ёки мутахассис бўлишни танлаш ва зўравонликсиз ҳаёт кечириш имкониятини бериш керак.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хотин-қизларнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4235-сон 07.03.2019 қарори
2. Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ЎРҚ-561-сон 02.09.2019 қонуни
3. Sigmund Freud Three Essays on the Theory of Sexuality
4. (Saxipjamol Joldasova <http://uza.uz/uz/society/gender-tenglik-ta-minlanadi>)

5. Chen, D. H. C. (2004) Gender Equality and Economic Development. The Role for Information and Communication Technologies. World Bank Policy Research Working Paper 3285, P. 28
6. Rubalcava, L., G. Teruel, and D. Thomas (2009) Investments, Time Preferences, and Public Transfers Paid to Women. *Economic Development and Cultural Change* 57 (3): 507–538.
7. ЮНИСЕФ/БМТТД нинг «Ўрта Осиёда аёллар тадбиркорлигини ивожлантириш» мавзусидаги семинар материаллари, Женева, 2011 й. Сентябрь
8. Гендер ёндашувини жорий қилиш бўйича амалий қўлланма. БМТТД, 2007.